

ЖІНОЧІ СОРОЧКИ ТЕРЕБЛЕРІЦЬКИХ ДОЛИНЯН КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Коцан В. В. (Ужгород)

У статті на базі фондкових збірок Краєзнавчого музею при бібліотеці с. Тереля Тячівського району, Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького, Закарпатського музею народної архітектури та побуту, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів), а також наявної літератури проведено комплексний аналіз крою та оздоблення вишивкою традиційних жіночих сорочок тереблеріцьких долинян кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Даний локально-територіальний осередок етнографічної групи долинян Закарпаття охоплює окремі села Хустського, Тячівського та Міжгірського районів. Автором детально описано процес виготовлення полотна в домашніх умовах. Основною сировиною для цього служили лляна, конопляна та вовняна пряжа. Сорочка, як найдавніший вид шитого одягу, є одним із найголовніших елементів при виділенні локальних типів народного вбрання з притаманними лише їм деталями. Вона вказує на вік, стать, сімейний стан, вид занять свого власника. Розміщення вишивки на сорочках, орнаментальні мотиви та їх композиція тісно пов'язані із загальним кроєм та оздобленням сорочки. У статті детально описано процес крою жіночих сорочок досліджуваного регіону: стану сорочки, рукавів, верхньої нагрудної частини («пазухи») на передній пілці, декоративні шви та загинки. Вишивкою оздоблювали вузький ошийник, «пазуху», рукави, манжети. За орнаментальною композицією вишивки на рукавах автором статті виділено такі типи сорочок: «ромованка», «заспуньниця», «косиці», «рукави». Свої особливості мав колорит вишивок жіночих сорочок різних осередків тереблеріцьких долинян. До етноідентифікуючих ознак крою жіночих сорочок тереблеріцьких долинян відносимо частину («пазуху»), бічні поли («скоси») та поперечні загинки («гайташі») у нижній частині сорочок та на рукавах. Вишивка «довгань» у тереблеріцьких долинян у ХІХ ст. характеризувалася повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів, поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки.

Ключові слова: жіноча сорочка, крій, пілка, рукав, манжети, ошийник, вишивка, орнаментальна композиція, колорит.

Постановка проблеми. Більшість території Закарпаття (9,735 км) та 200 км української етнічної території в Румунії вздовж р. Тиси від м. Сигіт до м. Тячева населена українцями-долинянами. Вони проживають на рівнині, в передгір'ї, середньогір'ї та частково високогір'ї Закарпаття від р. Шопурки на сході до державного кордону із Словаччиною на заході. Північні кордони долинян проходять водорозділом Полонинського хребта від смт. Міжгір'я до села Яворник на Великоберезнянщині. На півдні вони межують з угорцями, що населяють окраїни Закарпаття, низовини вздовж кордону з Угорщиною [40, с. 68]. Особливості проживання долинян у різноманітних господарсько-географічних поясах річкових долин середньогір'я, низькогір'я, передгір'я і рівнини, їх адміністративна підпорядкованість конкретним комітатським та окружним центрам, етноісторичні особливості формування населення кожної з річкових долин, правовий і господарський статус жителів конкретних сіл, вплив сусідів та інші чинники наклали свій відбиток на їх традиційну культуру.

Виходячи з основних принципів районування та враховуючи комплекс розмежувальних рис традиційної культури, в етнографічній групі долинян виділяємо локально-територіальні групи (етнографічні райони) марамороських, боржавських, ужанських і перечинсько-березнянських долинян, які у свою чергу поділяються на ряд етнографічних

окружностей. Їх етноісторичний та господарсько-культурний розвиток позначився на особливостях традиційного народного одягу місцевого населення.

Основною сировиною для виготовлення одягу долинян було домоткане конопляне або лляне полотно, сукно ручного прядіння з овечої вовни, вироблені овечі шкірки. Усі види домотканих полотен проходили загальновідомі завершальні процеси обробки. При цьому вони ставали м'якшими, еластичнішими. Виготовленням полотна займалися переважно жінки та дівчата у вільний від сільськогосподарських робіт час. Від якості сировини, її належної обробки значною мірою залежали особливості майбутнього одягу. Готові волокна коноплі повивали на кужіль, використовуючи при прядінні веретено, а з кінця ХІХ ст. – механічні прялки із ножним приводом. Кількість скручування ниток, рівномірність їх товщини зумовлювали структуру майбутньої тканини. Готові нитки вибілювали («золили»), прали і висушували на сонці або морозі. Впродовж літа та зими цей процес повторювався кілька разів. Вибілені нитки називали «біль», «білизна», «білька». Ними вишивали одяг, часто комбінуючи із сірими невибіленими нитками. У селах Тересвянської, Боржавської, Тереблеріцької долини та селах Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району побутував критерій оцінки дівчини («одданиці») на її вміння тонко прясти білу нитку, готувати придане.

При вишиванні могли використовувати й невідбілені конопляні, лляні, нитки із зеленуватим

відтинком. Їх за спеціальним рецептом натирали воском («воскували»). Тугі еластичні воскові нитки рельєфніше виділяли орнаментальні мотиви на фоні тканини. У другій половині XIX – першій половині XX ст. для фарбування ниток використовували кору вільхи, дуба, ягоди, бузину, цибулиння, отримуючи коричневі, сірі, зелені, червоні нитки. Деколи нитки змочували гарячою водою, у яку додавали попіл із спаленої соломи вівса, отримуючи світло-вохристі («пшеничні») нитки. На початку XX ст. нитки фарбували у сажі, яка утворювалась при згоранні жиру у каганцях. У результаті отримували нитки чорного, дещо нерівномірного по всій довжині, кольору. Поширеним було вишивання ручнопряденими нитками із овечої вовни. Для таких ниток підбирались найкращі волокна вовни білого, сірого, чорного кольорів.

Після закінчення обробки сировини починався процес підготовки матеріалу для ткання і вишивання. Найпоширенішими були три техніки ткацтва – «просте», «перебиране» і «чинувате». Тканини із найпростішим полотняним переплетенням виготовляли на кроснах у дві «ничильниці» з двома підніжками («понужами»). Чинувате полотно із дрібними орнаментами у вигляді скісних зигзагоподібних ліній ткали у чотири «ничильниці» з чотирма «понужами». На Тячівщині орнаментальні мотиви «чинуватих» полотен називали «коцки», «гребінь», «дашки», «коліщатко», на Березнянщині – «папороть», «бджола», «жаб'ячі очі», «жуки», на Іршавщині – «у смерічку», «на квітки», «на вилки», на Перечинщині – «на прути», на Хустщині – «в очка». Конопляну пряжу при тканні слід було час від часу змащувати звареною із кукурудзяної муки рідкою масою («утеркою»), щоб бердо краще рухалось по основі. Виткане на кроснах полотно зивалось у сувій («звуй») і поливали гарячою водою («окропом»), сушили на сонці і приступали до кроєння одягу [30, с. 119].

Для виготовлення одягу долиняни використовували й вовну. З білої вовни ткали біле сукно, яке використовували для пошиття чоловічого і жіночого верхнього одягу. Суміш білої та чорної вовни давала сукно сірого кольору, з якого переважно шили одяг бідні селяни. Чорне сукно використовували для пошиття чоловічих штанів і піджаків («рекликів»).

У кінці XIX ст. долиняни почали використовувати привозні бавовняні, шовкові, металеві нитки, бісер. На початку XX ст. поряд із конопляними та вовняними нитками у народному ткацтві використовувалась і фабрична бавовняна пряжа («памут»), яка була значно тонша і м'якша від пряжі, виготовленої в домашніх умовах. Її використовували при тканні святкового одягу. На початку XX ст. промислові товари ставали набагато дешевшими. Цьому сприяло поширення цехів та фабрик по виготовленню того чи іншого елемента вбрання або його окремої складової. Одним із найпоширеніших був ткацький промисел. Жителі сіл Невицьке, Кам'яниця, Яроч, Гута Ужанського комітату виготовляли для продажу за рік до 2 тис. метрів домотканого полотна, 350 гунь. Важлива роль

у ткацькому промислі належала Арданівській фабриці, де працювало 30 робітниць. Майстерні по виготовленню в'язаних виробів у с. Сільце щороку перероблювали 20 ц пряжі, з якої виготовлялось понад 10 тисяч пар носків («штримфлів»). Значного поширення набуло вишивання жіночого плаття, чоловічих сорочок, краваток, хустинок, скатертей, наволочок вартістю щороку у 24-30 тис. крон. У с. Перечин налагоджувалось виробництво мережива. У Нижніх Реметах та Береговому діяли фабрики, де виготовляли штучні квіти і вінки. Вироби цих фабрик у 1910 р. оцінювались у 35-80 тис. крон [27, с. 59; 28, с. 58; 37, с. 188; 42, с. 114].

Не дивлячись на специфічні умови розвитку економіки Закарпаття, домашнє виробництво полотна, сукна, обробка шкіри зберігались і надалі. Домашнє ткацтво задовольняло потреби селянської сім'ї. Виготовленням одягу займалися майже у кожному господарстві. Навіть у середині XX ст. серед долинян зустрічались ті чи інші складові традиційної народної ноші, виготовлені із сировини домашнього виробництва.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз крою та оздоблення традиційних жіночих сорочок тереблеріцьких долинян кінця XIX – першої половини XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші фрагментарні відомості про народний одяг та одягову вишивку Закарпаття, зокрема довгі жіночі сорочки («довгані»), почали з'являтися ще на початку XX ст. Одним із перших спеціальних досліджень загальноукраїнського характеру, присвячених традиційним народним сорочкам, стала розлога стаття В. Білецької, що була опублікована у 1929 р. у Львові в «Матеріалах до українсько-руської етнології та антропології» [22].

У другій половині 40-х рр. XX ст. з'являється ряд публікацій І.Ф. Симоненка, українського етнографа, учасника фольклорно-етнографічних експедицій Інституту мистецтвознавства фольклору та етнографії АН УРСР (м. Київ) та Інституту етнографії АН СРСР (м. Москва). На основі польових етнографічних матеріалів він описує традиційне народне вбрання українців Закарпаття. Левову частку матеріалів автор присвячує характеристиці крою та оздоблення традиційних жіночих сорочок [39].

До теми народного вбрання Закарпаття звертались й ряд сучасних етнологів, зокрема М. Білан [21], Т. Ніколаєва [34]. Хоча їх дослідження мають загальноукраїнський характер, в них подано загальний опис жіночого і чоловічого одягу українців Закарпаття. Більш детально народне вбрання, в тому числі сорочки, вивчались закарпатськими етнологами, мистецтвознавцями та краєзнавцями. М.П. Тиводар в історико-етнографічному нарисі «Етнографія Закарпаття» детально характеризує комплекс жіночого одягу з довгою додільною сорочкою («довганею»), з «волоською» сорочкою та комплекси жіночого вбрання з короткими сорочками («опліччями») [40]. Детальний опис одягової вишивки українців Закарпаття у своїх публікаціях подав Р.І. Пилип. Він

захистив кандидатську дисертацію на тему: «Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст...» [36]. Для нас цінним є четвертий розділ дисертаційного дослідження, присвячений локальним особливостям традиційної одягової вишивки гуцулів, долинян, бойків і лемків Закарпаття. Історико-етнографічні описи і характеристики народного одягу та одягової вишивки українців Закарпаття зустрічаємо в окремих публікаціях музейних співробітників. Чималу кількість матеріалів про народний одяг Закарпаття опублікував І. Грибанич [24]. Основа увага ним звертається на окремі елементи жіночого вбрання, зокрема сорочки.

Вклад основного матеріалу. Сорочка, як найдавніший вид шитого одягу, є одним із найголовніших елементів при виділенні локальних типів народного вбрання з притаманними лише їм деталями. Вона вказує на вік, стать, сімейний стан, вид занять свого власника. Розміщення вишивки на сорочках, орнаментальні мотиви та їх композиція тісно пов'язані із загальним кроєм та оздобленням сорочки [17, с. 122; 21, с. 21; 29, с. 11; 39, с. 74].

До початку XIX ст. у долинян Закарпаття побутував майже однаковий комплекс жіночого одягу, в основі якого лежала довга («додільна») сорочка («довганя»). Вже на середину XIX – на початок XX ст. побутували як довгі («додільні»), так і короткі жіночі сорочки («опліччя»). Наприкінці XIX – на початку XX ст. на їх основі сформувались основні одягові комплекси долинян Закарпаття.

Комплекс жіночого вбрання із «додільною» сорочкою в Закарпатті є найбільш архаїчним. Він зберіг основні риси давньоукраїнського одягу й виділяється локальними особливостями крою та багатого орнаментациєю вишивки. У долинян сіл басейну р. Терєблї, середньої та нижньої течій р. Рїки, верхньої та середньої течії р. Боржави були поширені довгі жіночі сорочки («довганї»), пошиті із переднього і заднього суцільних прямокутних полотнищ («пілок») та розрізаних по діагоналі шматків полотнища («скосів»). Навколо круглого вирізу горловини, у верхній плечовій частині рукавів та біля манжет сорочки збирали у складки («рями»). Розріз («розпірку») робили на спинці сорочки. Етноідентифікуючою ознакою боржавських жіночих сорочок був витканий червоними нитками шматок полотна («краска»), яким оздоблювали верхню частину передньої пілки («пазухи»). Традиційно у XIX ст. «довганї» оздоблювались вишивкою виключно геометричного орнаменту. У кольоровій гамі переважали різні відтінки білих («білим по білому»), лише синїх та червоних, поєднання синїх і червоних ниток. На початку XX ст. вишивка стала багатобарвною.

На захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Терєсви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі традиційного жіночого комплексу вбрання у XIX ст., як і в селах долин річок Терєблї, Рїки та Боржави, знаходилась «додільна» сорочка з круглим вирізом горловини. Таку сорочку тут називали «руською». З 70-80-х рр.

XIX ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка, етноідентифікуючою ознакою крою якої був прямокутний виріз горловини, оздоблений смугами квітково-рослинної вишивки. Вишивка завжди вдало гармоніювала із дрібними збірками на нитку («морщенням»).

У долинян Свалєвського (за винятком сіл Березники і Керецьки), Перечинського, Ужгородського, Мукачівського і на заході Іршавського районів побутував комплекс жіночого вбрання із короткою сорочкою («опліччям»). Вона мала круглий виріз горловини, довгі широкі рукави з вилогами. Зібране довкола горловини полотно зшивали у вузьку «обшивку». У більшості випадків розріз горловини із неглибоким вирізом пазухи влаштовували спереду, а зрідка – ззаду. У вишивці сорочок другої половини XIX ст. домінували геометричні і стилізовані орнаментальні мотиви, виконані синіми і червоними нитками. Навіть наприкінці XIX – на початку XX ст. у багатобарвній вишивці «опліччя» домінували сині і червоні барви. З кінця 20-х – початку 30 рр. XX ст. почали поширюватись «опліччя» з короткими рукавами, блузи («візитки») із фабричної матерії. У селах поблизу міст Ужгорода та Мукачева поширились довгі (100-105 см) спідні сорочки («плаття») з відбіленого домотканого полотна.

Поряд із наведеними вище загальними рисами, традиційні жіночі сорочки долинян виявляють етнічні особливості, притаманні тій чи іншій локальній групі. У селах долини річок **Терєблї та Рїки** побутували довгі, широкі жіночі сорочки («довганї») прямого крою, з довгими широкими рукавами та розрізом («розпіркою») ззаду. У XIX ст. сорочки шили із чотирьох піл: передньої, задньої та двох бічних трапецієвидної форми. Поперечних швів сорочка не мала, а у довжину (100-120 см) була суцільною. На спині робили розріз («розпірку»), що зав'язувався на плетені шнурочки з китицями («шумками»). Комірця на сорочках не було. Полотно у верхній частині пілок та рукавів збирали у дрібні складки («рями»). Пришивні широкі, цільнокроєні рукави закінчувались зібраними («морщеними») манжетами. Дуже рідко зустрічались сорочки із воланами («фидришами») [35, с. 103; 41, с. 89].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. змінюється крій «довгань». Високої якості сорочки завжди були щедрого покрою, який надавав тканині можливість продемонструвати себе у складках, зшитих декоративними швами. До традиційних передньої та задньої піл пришивали 2-5 піл різної ширини. Найпоширенішим варіантом крою бічних піл було використання довгої пілки, загнutoї навпіл по довжині й пришитої до передньої та задньої пілок. Наприкінці 40-х рр. XX ст. бічні пілки кроїли із трьох чи п'ятьох окремих полотнищ. До верхньої частини стану сорочки пришивали вузький (1,5-2 см) комір («обшивку»), який на задній полі плавню переходив у глибокий (15-25 см) розріз («розпірку»), що зав'язувався («защункувався») за допомогою плетених шнурочків з китицями на кінцях. На початку XX ст. почали використовувати сині чи білі

гудзики («гомби»). У селах Буштино, Вонігово, Кричево, Угля Тячівського району у другій половині XIX ст. комір оздоблювали маленькими дірочками, контури яких обшивали («обмітували») білими нитками, синьою, червоною («черленою») вишивкою, а з кінця XIX ст., як і рукав, різнокольоровою [2].

У середині XIX – на початку XX ст. полотно під коміром збирали у дрібні складки («рями») на 6-10 ниток. Поверх рямок вишивали прямокутну орнаментальну смугу («пазуху») (16×8 см; 16×6 см; 13×6 см; 15×5 см). Найпростішим варіантом орнаментальної композиції було обшивання («обмітування») складок нитками. У залежності від чергування обшитих та не обшитих складок, використання одного (червоного) чи двох (червоного та синього) кольорів формувались 5-6 поперечних орнаментальних рядків з дрібних квадратиків чи хрестиків. Розмежувальну функцію виконували прямі лінії, виконані стебелевим швом [7; 11]. У селах Буштино, Вонігово, Кричево Тячівського району морщену («рямлену») «пазуху» жіночої сорочки оздоблювали 8-15-ма вертикальними смугами з ромбів, нижче яких вишивали вузьку ламану лінію («кривулю») [10; 11]. Більш складні орнаментальні композиції склались з різних за формою та розмірами ромбів, трикутників, баранячих ріжок, розет тощо [2; 3; 8; 9].

У 20-х рр. XX ст. полотно під коміром збирали у дрібні складки («рями») на 2-4 нитки, за винятком центральної частини («пазухи») (4×4 см, 5×5 см, 6×6 см), оздобленої вишивкою. При вишиванні почали використовувати різнокольорові нитки, удосконалювались орнаментальні композиції. Основними мотивами виступали скісний хрест, ромб, квітка («косиця»), квадратик, восьмикутні зірки («звізди»), що вишивались кількома кольорами та різними техніками. Цей архаїчний елемент в оздобленні передньої поли під вузьким ошийником «довгань» не міг бути лише прикрасою, він виконував також оберегову роль. Такі сорочки зберігалися у кожному дворі у скрині («ладі»), тому що одягали їх жінки замолоду, в середньому і старшому віці, тоді коли хотілося подобатись, любити, бути поміченою [13; 15].

На рівні грудей тереблянських сорочок вишивали ще й маленький квадратик, ромбик, «косичку», хрестик. Саме там, де, кладучи на себе при молитві малий хрест, торкались грудей, де за віруваннями знаходиться душа. І коли у жінок питаеш: «Чому на грудях треба вишивати фігурки у формі хреста?», – у відповідь завжди чуеш: «А як же людині без хреста?!» Отож у розумінні оберегу, окрім хреста, був квадрат, ромб, 6-8-ми конечна зірка, «косиця», «дерево життя», «вазончик». Якщо жінка одягала намисто із напівдорогоцінних каменів, то вишитий мотив оберегу майже не було видно. Сорочки із оберегами жінки одягали рідко. Дівчата носили їх щоб вирізнитись, щоб їх запримітили хлопці, а одружені жінки середнього віку тоді, коли виникали проблеми у відносинах із чоловіком. Жінки вірили, що сорочки з оберегами допомагають їм бути коханими [22, с. 44; 30, с. 120].

У бічні пілки вшивали довгі широкі рукави з клиновидною вставкою («ласткою», «ластовицею») [5]. Завершувались рукави зібраними («морщеними») на вісім ниток манжетами («зап'ястями», «колоп'ястя»). Зустрічались сорочки, які у манжетах збирались на дрібні спіральні стібки, що утворювали різноманітні дрібноузорні мотиви [1; 16]. Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. на деяких сорочках рукави завершувались воланами («фидришами»), нижню частину яких оздоблювали вишивкою та різноманітними обмітувальними швами [24, с. 133].

Всі деталі сорочок скріплювали швами різних видів. У XIX ст. це були прості шви («цірочки»). З кінця XIX – на початку XX ст. поли і рукави почали зшивати узорчатими швами («плетеницями», «бокорками», «розшивками»). Самі ж рукави прикрашали різнокольоровими швами, які мали декоративне і практичне значення. У нижню частину рукавів, у проймі вшивали прямокутний шматок полотна. На початку 20-х рр. XX ст. вздовж з'єднувального шва на рукавах «довгань» тереблянських долинян почали вишивати смугу із дрібних ромбиків, розеток. Шви надавали сорочкам ажурності, створювали художній контраст із щільно витканим полотном, рельєфом вишивки.

Наприкінці XIX ст. сорочки почали оздоблювати поперечними складками, загинками («гайташами»), що розміщувались в основному в нижній частині сорочки, а рідше – на рукавах. У дівчат та молодих жінок сорочка збиралась у дрібні «гайташики» шириною 2-3 см, а у старших жінок вони були ширшими – 8-10 см. «Гайташі» мали також й практичне значення. При потребі їх могли розпороти, таким чином збільшуючи довжину самої сорочки [30, с. 119; 36, с. 4].

На початку XX ст. у побуті з'явилися білі нитки фабричного виробництва («паки»). Це дало можливість ткати більш якісне полотно для пошиття сорочок. У середині XIX ст. вишивали виключно конопляними, лляними, вовняними нитками домашнього виробництва, які зберігали природний колір. Наприкінці XIX – на початку XX ст. поряд із ними почали використовувати і куповані («купчі») нитки білого, синього, темно-вишневого, червоного кольорів. Найпоширенішими техніками вишивки були «кучерявий стіб», «низь поза йглу», «низина», «хрестик». На початку XX ст. почали застосовувати техніки «вирізування», «занизування», «виколовання», які надавали сорочкам святковості.

Основним при оздобленні сорочок був геометричний орнамент. Традиційні сорочки були як святковим, так і повсякденним одягом. Жінки шили їх не на замовлення («за гроші»), а для себе. У них ходили на побачення, вінчалися, народжували і хрестили діточок, відзначали всі свята упродовж року. У народній одягівій вишивці відображались традиції місцевого населення, його внутрішнє багатство, художнє чуття, виплекане сторіччями. Символіка народного орнаменту говорить нам, що наші предки носили вбрання, оздоблене різноманітними оберегово-символічними знаками. Мотив ромба символізував сонячний диск, тому східні слов'яни часто називали ромб «кругом».

Різної форми гачки, вусики, різки, які доповнювали ромб, асоціювались із променями сонця [20, с. 39; 31, с. 13; 32, с. 7].

Своєю багатогранністю та різноманітністю вражають дрібно вишиті мотиви, якими терезлянські майстрині оздоблювали свої сорочки. Ошийник («обшивка») і прямокутна «пазуха» були переважно червоних і рожевих кольорів, на весільних сорочках – білих, а у піст – сині, фіолетові, зелені. Вузький комірець (1-2 см) вишивали синіми, червоними чи вишневіми, а з 20-30-х рр. XX ст. – різнокольоровими нитками.

У 20-х рр. XX ст. серед жителів межиріччя Ріки та Терезлі поширилися сорочки («білениці», «ромованки»), в яких передню полу і рукав вишивали білими нитками техніками гладі та вирізування. Орнаментальна композиція мала вигляд трьох-чотирьох поздовжніх смуг з геометричними мотивами: ромбами, розетами, скісними хрестами, трикутниками, квадратами. Такі сорочки були елементом весільного вбрання. У 30-40-х рр. XX ст. до білих ниток додавали червоні, сині, жовті, зелені, якими вишивали допоміжні орнаментальні мотиви. Оздоблення сорочок вишивкою білим по білому було досить поширеним явищем на усій території України. Про її наявність і широке побутування на Прикарпатті згадували І. Гургула, М. Аронець [7; 18, с. 68; 19, с. 100; 25, с. 27; 34, с. 73]

Жіночі сорочки терезлянських долиннян відрізнялись й за розміщенням вишивки на рукавах та передній полі. Від характеру орнаменту та кольорової гами вишивки походила назва сорочки: «заспільниця», «хрестата заспільниця», «мішана заспільниця», «рукави», «косиця», «білениця», «ромованка». Основними орнаментальними мотивами вишивки були восьмикутні звізди («косички»), ромби, прямі та скісні хрести, квадрати, ламані лінії («кривулі»). З 20-х рр. XX ст. вишивку на рукавах жіночих сорочок доповнювали вирізуванням та різноманітними мережками. Такі сорочки називали «вирізувані» (села Кричево, Колодне, Велика Уголька Тячівського району) або «дзюбкани» (села Нанково, Золотарево, Велятино, Боронява Хустського району).

Найпишнішою вишивкою на рукавах виділялась суцільна, рапортна вишивка, яку долинняни називали «заспільницею». Розміри вишитих чи затканих прямокутників на рукавах («заспільниць») були різними: 16×28 см, 30×32 см, 30×35 см. Вишивка починалась від плеча і сягала до ліктя. До початку XX ст. заспільниці були однотонними. Потім поле прямокутника почали ділити на 9-12 великих квадратів, злегка вводили 2-3 кольори, але домінуючими залишалися червоний, синій, білий. Утворені квадрати заповнювали геометричними орнаментами: квадратами, прямокутниками ромбами, квітками («косицями»), зірками («звіздами»), прямими та скісними хрестами, ламаними лініями («кривулями»). Орнаментальні мотиви «заспільниць» вишивали із виворітного боку полотна техніками «кучерявий стіб» («стег»), «низь поза йглу», «низинка», «вирізування», «хрестик», «занизування». «Кучерявий стіб» дуже схожий до

низинки. Він характерний тим, що на лицьовому боці нитки не затягувались туго, надаючи вишивці рельєфності, кучерявості. У 20-30-ті рр. XX ст. поділ «заспільниць» ставав дедалі дрібнішим і багатобарвним. Оскільки вишитий прямокутник заповнювали багатьма кольорами, то сорочку називали «мішана заспільниця». Якщо ж заспільницю вишивали технікою хрестик і орнаментували хрестом, то її називали «хрестата заспільниця». У 20-30-х рр. XX ст. у селах Терезлянської й Ріцької долин полотно під «заспільницею» збирали у 2-3 поперечні складки («гайташики») [26, с. 11; 33, с. 55].

У будні дні носили сорочки, що називали «рукави». На їх рукавах вишивали дві поперечні смуги: вужчу (1-2 см) на плечі і ширшу – на рівні ліктя (4-5 см). На святкових сорочках («рукавах») смуги були ширшими (8-10 см). У селах Буштино, Вонігово, Кричево Тячівського району, Велятино, Сокирниця, Боронява, Данилово Хустського району та Синевир, Синевирська Поляна, Колочава Міжгірського району додавали ще й вертикальну орнаментальну смугу з «косиць», ромбів, а у селах Кошельово, Липча, Липовець Хустського району – дві загинки («гайташики»), поміж якими вишивали дрібний ромбик або квіточку. В околицях с. Буштино та у селах Синевир, Синевирська Поляна, Колочава, Негровець за стрічковим орнаментом, способами його розміщення і повторення візерунку на рукавах дівочих сорочок можна було визначити, чи дівчина одначка, чи її в сім'ї дві-три, чи дівчата-близнючки. Якщо верхня горизонтальна і центральна вертикальна смуги візерунку були однакові, то це означало, що в сім'ї дівчина одна. Якщо верхня і нижня горизонтальні смуги були вишиті однаковим орнаментом, то дівчата-близнючки. Якщо верхня і нижня смуги вишиті різними орнаментальними мотивами, значить в сім'ї більше двох дівчат [30, с. 120].

На початку XX ст. поширилися жіночі сорочки («косиці»), у верхній плечовій частині рукавів яких вишивали великий ромб («косицю»). У 20-30-х рр. XX ст. до «косиці» додавали вишиту поперечну смугу або менший ромбик нижче ліктя. Багатоваріантність і розмаїття заповнення ромба залежали від техніки вишивання. Особливою красою виділялися сорочки («косиці», «косички на плечах»), у яких контури ромба обрамляли потрійними смугами вирізування. Вирізуванням або кучерявим стібом («загрядка», «косичка») вишивали «скісний хрест» у центрі ромба. Інколи контури ромба обрамляли суцільною однотонною широкою смугою, виконаною «кучерявим стібом». У 20-30-х рр. XX ст. ромб втрачає свою монументальність. Він стає багатобарвним, заповнюється 9-20 дрібними квадратиками, які обрамлювала однотонна контурна смуга. Барвіста орнаментальна композиція складається з 20-45 дрібних квадратиків [13].

З кінця XIX – початку XX ст. у селах Волове (Міжгір'я), Лозянське, Сойми, Запереділля Міжгірського району плечову частину рукавів деяких сорочок молодих заміжніх жінок декорували вишивкою геометричного характеру, виконаною технікою «двостороння гладь». Орнаментальна

композиція вишивки складалась з п'яти великих восьмипелюсткових розет та чотирьох напіврозет, які при поєднанні утворювали форму прямого хреста. Центральний мотив перетинався скісним хрестом, утвореним з дрібніших розет та чотирьох великих напіврозет. Обабіч хреста вишивали малі восьмипелюсткові розети [12]. Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. XX ст. плечову частину рукавів вінчальних жіночих сорочок у селах верхів'я р. Терєблї почали оздоблювати стилізовано рослинним орнаментом у вигляді дерева життя та малого ромба чи розети під ним.

Певні особливості спостерігаємо в колориті вишивок жіночих сорочок («довгань») різних осередків терєблеріцьких долинян. Наприкінці XIX – на початку XX ст. на сорочках з сіл пониззя р. Терєблї зустрічались ще однокольорова (синя чи червона), двокольорова (синьо-біла та синьо-червона), а у селах верхів'я р. Терєблї – однотонна (чорна) вишивка [14]. З перших десятиліть XX ст. поширилась поліхромна вишивка, але в ній традиційно переважали сині і червоні кольори. У селах верхів'я р. Терєблї при переважанні червоних чи малинових кольорів, використовували зелені, жовті та білі нитки. Зустрічались й сорочки із домінуванням зелених та коричневих ниток. У поліхромній вишивці долинян Хустського району в одних випадках домінували сині кольори у поєднанні із червоними і жовтими, у других – фіолетові у поєднанні з синіми, жовтими, червоними і зеленими, у третіх – червоні у поєднанні з жовтими, білими і синіми, у четвертих – зелені у поєднанні з жовтими і рожевими, у п'ятих – жовті у поєднанні з синіми, червоними і фіолетовими, у шостих – темнокоричневі у поєднанні з синіми, жовтими і рожевими. Синьо-червона вишивка «довгань» поєднувалась із білою мережкою і червоно-зеленою обшивкою «камізьльки» та синім полотнищем фартуха. При поширенні у вишивці жіночих сорочок червоного кольору з вкрапленням синього, обов'язково підбирали фартух на червоному полотнищі якого вирізнялись червоні і сині квіточки. У цілому вишивка «довгань» терєблеріцьких долинян характеризувалась повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів («заспільниця»), поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки.

Наприкінці 30-40-х рр. XX ст. у селах Терєблянської долини з'являються довгі жіночі сорочки («свити», «волочкані»). Шили їх з покупної фабричної матерії («дамаску») з тканим білим орнаментом. Якщо «довгані» шила собі кожна жінка, то «свити» виготовляли 2-3 жінки в селі. Їх крій складався з верхньої приталеної частини («станка») та нижньої – «спідниці». «Станок» зшивали з двох пілок («пол»), які оздоблювали складками («францами»). До задньої поли пришивали плечики («опліччя») (шириною 12-15 см), контури яких викроювали у формі двох хвилястих смуг «на зубчики». Іноді полотно між «опліччям» та поясом збирали у дві пари загинок («гайташів»). «Свити» мали овальний виріз горловини, комір-стійку, що

застібувалася з лівого боку на петельку та гудзик («гомбу») або металеву застібку («патент»). Довгий розріз («розпурку») з лівого боку передньої поли застібували на 6 «патентів». Рукави зшивали з 2-х піл, з'єднаних машинним швом. На манжетах наявні складки й горизонтальні орнаментальні смуги. Нижню частину сорочки («спідницю») шили з чотирьох рівних піл, з'єднаних між собою машинним швом. Низ («подол») «свити» оздоблювали мережкою («чіпкою»), загинками («гайташами»). «Станок» з «спідницю» з'єднували за допомогою пояса, що застібувалася на два гудзики («гомби») [4; 30, с. 121]. У селах Нижній Бистрий, Березово, Монастирець, Вільшани Хустського району нагрудну частину та широкі (5-8 см) пришивні манжети жіночих «свит» декорували вишивкою геометричних мотивів, виконаних технікою «хрестик» на окремому шматку відбіленого домотканого полотна. Орнаментальна композиція нагрудної частини трирядова. У основі центральної (широкої) смуги лежали ромби, внутрішня площа яких заповнювалась дрібними геометричними фігурами. Обрамленням слугували два рядки трикутників, на стику яких формувалась ламана лінія («кривуля»). Ромб та трикутники були основними орнаментальними мотивами й на манжетах.

Жіночі сорочки («довгані») часто застосовували у різних обрядах. У селах Нанково, Нижнє Селище, Копашнево, Драгово Хустського району та Чумальово, Кричево, Угля, Дулово, Новобарово, Руське Поле Тячівського району існував обряд вмивання обличчя наречених («молодих») із застосуванням вінчальних сорочок. Молода зливала молодому на руки воду, він умивався і втирався пазухою сорочки молоді. Потім молодий зливав молодій, вона втиралася пазухою його сорочки. Такий обряд мав на меті зберегти любов між молодими. Старожили з цього приводу казали: «Мавуть любитися і жити в купі до скончання» [23, с. 284; 38, с. 29].

Висновки. Етноідентифікуючими ознаками крою жіночих сорочок терєблеріцьких долинян були прямокутна чи квадратна нагрудна частина («пазуха»), оздоблена хрестиковою вишивкою, бічні трапецієвидні поли («скоси») та поперечні загинки («гайташі») у нижній частині сорочок та на рукавах. Вишивка «довгань» у терєблеріцьких долинян у XIX ст. характеризувалась повсюдною перевагою геометричних орнаментальних мотивів, майже суцільною вишивкою рукавів («заспільниця»), поступовим переходом від одноколірної до двоколірної, а від неї – до поліхромної вишивки. Орнаментальні композиції вишивки на рукавах виконували одночасно етноідентифікуючу та етнографічно розмежувальну роль. Долинянка, одягнута у сорочку з пишною вишивкою на рукавах («заспільниця», «рукави» «косиці») вирізнялась на фоні гуцулок, одягнутих у сорочки із поперечними вставками («установками»), лемкинь та угорок, сорочки яких оздоблювали квітково-рослинним орнаментом. Кожна дівчина прагнула мати кілька пишно оздоблених вишивкою сорочок. Наявність кількох сорочок була ознакою «багатого» приданого.

Список використаних джерел

Джерела:

Експозиція Кращавчого музею при бібліотеці с. Теремля Тячівського району (далі – ЕКМБТ):

1. ЕКМБТ: інвентарний № не присвоєно. Фрагмент вишивки на морщених манжетах, що завершуються вузькими фодрами, с. Теремля Тячівського району. Початок 20-х рр. ХХ ст. Домоткане полотно, вишивка, низина.

Фонди КЗ «Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького» ЗОР, інвентарний номер (далі – Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е.):

2. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3255/24230. Жіноча сорочка, село Синевир Міжгірського району.
3. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3256/24231. Жіноча сорочка, село Колочава Міжгірського району.
4. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 3826/26864. Жіноча сорочка («свита»), Теремлянська долина.
5. Ф КЗ «ЗОКМ» ЗОР Е: 4286/30223. Латка, ластовиця на жіночій сорочці, село Кошельово Хустського району.

Фонди КЗ «Закарпатський музей народної архітектури та побуту» ЗОР, інвентарний номер (м. Ужгород) (далі – Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР):

6. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12397/261. Жіноча сорочка «ромованка», село Угтя Тячівського району.
7. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12478/327. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Теремлеріцька долина.
8. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12479/328. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Теремлеріцька долина.
9. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12521/370. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Теремлеріцька долина.
10. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12562/411. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Теремлеріцька долина.
11. Ф КЗ «ЗМНАП» ЗОР ЛМ: 12563/412. Верхня нагрудна частина жіночої сорочки («пазуха»). Теремлеріцька долина.

Фонди Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів) (далі – ФМЕХП Е.):

12. ФМЕХП Е: 64883. Жіноча сорочка, Міжгір'я.
13. ФМЕХП Е: 77477/6478. Жіноча сорочка, Міжгір'я. Вишивка на «пазусі» та рукаві.
14. ФМЕХП Е: 77487/6488. Жіноча сорочка, оздоблена вишивкою чорними нитками. Міжгір'я.
15. ФМЕХП Е: 77488/6489. Жіноча сорочка, Міжгір'я. Вишивка на «пазусі».
16. ФМЕХП Е: 77531/6532. Манжет жіночої сорочки, село Синевир Міжгірського району.

Література:

17. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: посібник : [для студ. вищ. навч. закл] / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. Львів: Світ, 1992. 272 с.
18. Аронець М.М. Видинівські вишивки вчора і сьогодні // Народна творчість та етнографія. 1968. № 3. С. 67-71.
19. Аронець М.М. Народна вишивка Прикарпаття кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Українське мистецтвознавство. К., 1974. Вип. 6. С. 97-114.
20. Байрак Я.М., Федака П.М. Закарпатський музей народної архітектури та побуту: путівник. Ужгород: Карпати, 1988. 130 с.
21. Білан М.С. «Чом на тобі наймитоньку сорочка не біла?» (символізм українського строю) // Берегиня. 2001. № 2. С. 9-22.
22. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация // Матеріали до українсько-руської етнології й антропології. Львів, 1929. Т. ХХІ-ХХІІ. С. 43-109.
23. Гасинець В. Село Руське Поле (Урмезіово // Наш рідний край. 1930. Рочник VIII. Число 9. С. 283-284.
24. Грибанич І. Народний одяг Ріцької долини та прилеглих до неї сіл // Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею. Ужгород: Патент, 2000. Вип. IV. С. 132-137.
25. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. К.: Наукова думка, 1966. 78 с.
26. Декілька образів із Підкарпатського народного мистецтва // Наша земля. 1928. 25 травня. Число 5. С. 10-13.
27. Ілько В.І. Закарпатське село на початку ХХ ст. (1990-1919 рр.). Львів : Видавництво Львівського університету, 1973. 180 с.
28. Коломиєць І.Г. Социально-экономическое отношение и общественное движение в Закарпатье во второй половине ХІХ ст. Томск: Издательство Томского ун-та, 1962. Т. II. 358 с.
29. Кот М. Українська вишита сорочка. Дрогобич: Коло, 2007. 149 с.
30. Коцан В.В. Народний одяг українців пониззя р. Теремлі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія. Історія. Вип. 19. Ужгород: «Говерла», 2007. С. 118-127.
31. Макаренко Г. Буштинська скарбниця народного мистецтва // Трибуна. 2007. 21 липня. С. 13.
32. Машенко Є. Буштинська скарбниця народного мистецтва // Дружба. 2007. 14 липня. С. 7.
33. Нікіщенко Ю.І. Орнаментация тканей як джерело історико-культурних досліджень // Наукові записки НаУКМА. 2008. Т. 75: Теорія та історія культури. С. 51-59.
34. Ніколаєва Т.О. Особливості народного вбрання та вишивки українського населення Прикарпаття // Народна творчість та етнографія. 1988. № 3. С. 67-73.
35. Пилип Р.І. Художньо-функціональні особливості одягової вишивки марамороських долин ХІХ – першої половини ХХ ст. // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків : ХДАДМ, 2008. № 15. С. 94-114.
36. Пилип Р.І. Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями): авторф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво» / Р.І. Пилип. Львів, 2011. 16 с.
37. Рыбаков Б.А. Ремесло древней Руси. М.: Изд-во Академия Наук СССР, 1948. 321 с.
38. Самусь Н.П. Весільний обряд у Хустському районі (на прикладі весілля, записаного в 1966 р. в с. Нижнє Селище) // Закарпатському музею народної архітектури та побуту – 35 років : збірник наукових праць. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. Вип.1. С. 23-41.
39. Симоненко І.Ф. Быт населения Закарпатской области (По материалам экспедиции 1945-1947 гг.) // Советская этнография. 1948. №1. С. 63-89.
40. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород : Гражда, 2011. 416 с.: іл.
41. Чопик-Микунда І. Історія і культура села Теремля. Мукачево: Карпатська вежа, 2008. 199 с.
42. Шульга І.Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. Львів: В-во Львів. у-ту, 1965. 319 с.

References

Dzherela:

Ekspozycja Krajeznavchogho muzeju pry biblioteci s. Tereblja Tjachivsjkogho rajonu (dali – EKMBT):

1. EKMBT: inventarnyj № ne prysvojeno. Fragment vyshyvky na morshhenykh manzhetakh, shho zavershhujutjsja vuzjky my fodramy, s. Tereblja Tjachivsjkogho rajonu. Pochatok 20-kh rr. KhKh st. Domotkane polotno, vyshyvka, nyzyna.

Fondy KZ «Zakarpatskyj oblasnyj krajeznachyj muzej im. T. Leghocjkogho» ZOR, inventarnyj nomer (dali – F KZ «ZOKM» ZOR E:)

2. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3255/24230. Zhinocha sorochka, selo Synevyr Mizhghir'skogho rajonu.

3. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3256/24231. Zhinocha sorochka, selo Kolochava Mizhghir'skogho rajonu.

4. F KZ «ZOKM» ZOR E: 3826/26864. Zhinocha sorochka («svyta»), Terebljansjka dolyna.

5. F KZ «ZOKM» ZOR E: 4286/30223. Latka, lastovycja na zhinochij sorochci, selo Kosheljovo Khust'skogho rajonu. (in

Fondy KZ «Zakarpatskyj muzej narodnoji arkhitektury ta pobutu» ZOR, inventarnyj nomer (m. Uzhgorod) (dali – F KZ «ZMNAP» ZOR:)

6. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12397/261. Zhinocha sorochka «romovanka», selo Ughlja Tjachivsjkogho rajonu.

7. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12478/327. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblericjka dolyna.

8. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12479/328. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblericjka dolyna.

9. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12521/370. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblericjka dolyna.

10. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12562/411. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblericjka dolyna.

11. F KZ «ZMNAP» ZOR LM: 12563/412. Verkhnja naghruDNA chastyna zhinochoji sorochky («pazukha»). Tereblericjka dolyna.

Fondy Muzeju etnografiji ta khudozhnjogho promyslu Instytutu narodoznavstva NAN Ukrajinu (m. Ljviv) (dali – FMEKhp E:)

12. FMEKhp E: 64883. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja.

13. FMEKhp E: 77477/6478. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja. Vyshyvka na «pazusi» ta rukavi. ian).

14. FMEKhp E: 77487/6488. Zhinocha sorochka, ozdobljena vyshyvkoju chornymy nytkamy. Mizhghir'ja.

15. FMEKhp E: 77488/6489. Zhinocha sorochka, Mizhghir'ja. Vyshyvka na «pazusi».

16. FMEKhp E: 77531/6532. Manzhet zhinochoji sorochky, selo Synevyr Mizhghir'skogho rajonu.

Literatura:

17. Antonovych Je.A. Dekoratyvno-prykladne mystectvo: posibnyk : [dlja stud. vyshh. navch. zakl.] / Je.A. Antonovych, R.V. Zakharchuk-Chughaj, M.Je. Stankevych. Ljviv: Svit, 1992. 272 s. (in Ukrainian).

18. Aronec M.M. Vydyniv'sjki vyshyvky vchora i sjoghodni // Narodna tvorchistj ta etnografija. 1968. № 3. S. 67-71. (in Ukrainian).

19. Aronec M.M. Narodna vyshyvka Prykarpattja kincja KhIKh – pochatu KhKh st. // Ukrajin'sjke mystectvoznavstvo. K., 1974. Vyp. 6. S. 97-114. (in Ukrainian).

20. Bajrak Ja.M., Fedaka P.M. Zakarpatskyj muzej narodnoji arkhitektury ta pobutu : putivnyk. Uzhgorod: Karpaty, 1988. 130 s. (in Ukrainian).

21. Bilan M.C. «Chom na tobi najmytonjku sorochka ne bila?» (symvolizm ukrajin'sjkoj stroju) // Bereghynja. 2001. № 2. S. 9-22. (in Ukrainian).

22. Bilec'jka V. Ukrajin'sjki sorochky, jikh typy, evolucija i ornamentacija // Materialy do ukrajin'sjko-rusjkoji etnologhiji j antropologhiji. Ljviv, 1929. T. KhKhI-KhKhII. S. 43-109. (in Ukrainian).

23. Ghasynec'j V. Selo Rusjke Pole (Urmeziovo // Nash rodnyj kraj. 1930. Rochnyk VIII. Chyslo 9. S. 283-284. (in Ukrainian).

24. Ghrybanych I. Narodnyj odjagh Ricjkoji dolyny ta prylehlykh do neji sil // Naukovyj zbirnyk Zakarpatsjkogho krajeznachogho muzeju. Uzhgorod: Patent, 2000. Vyp. IV. S. 132-137. (in Ukrainian).

25. Ghurghula I. Narodne mystectvo zakhidnykh oblastej Ukrajinu. K.: Naukova dumka, 1966. 78 s. (in Ukrainian).

26. Dekiljka obrazkiv iz Pidkarpatsjkogho narodnogho mystectva // Nasha zemlja. 1928. 25 travnja. Chyslo 5. S. 10-13. (in Ukrainian).

27. Ijko V.I. Zakarpatsjke selo na pochatu KhKh st. (1990-1919 rr.). Ljviv: Vydavnytstvo Ljviv'sjkogho universytetu, 1973. 180 s. (in Ukrainian).

28. Kolomyec'j Y.Gh. Socjaljno-ekonomycheskoe otnoshenje y obshhestvennoe dvyzhenje v Zakarpatt'je vo vtoroj polovynje KhIKh st. Tomsk: Yzdatel'stvo Tomskogho un-ta, 1962. T. II. 358 s. (in Ukrainian).

29. Kot M. Ukrajin'sjka vyshyta sorochka. Droghobych : Kolo, 2007. 149 s. (in Ukrainian).

30. Kocan V.V. Narodnyj odjagh ukrajin'civ ponyz'zja r. Terebli kincja KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. // Naukovyj visnyk Uzhghorod'sjkogho universytetu. Serija. Istorija. Vyp. 19. Uzhghorod : «Ghoverla», 2007. S. 118-127. (in Ukrainian).

31. Makarenko Gh. Bushtyn'sjka skarbnycja narodnogho mystectva // Trybuna. 2007. 21 lypnja. S. 13. (in Ukrainian).

32. Mashhenko Je. Bushtyn'sjka skarbnycja narodnogho mystectva // Druzhba. 2007. 14 lypnja. S. 7. (in Ukrainian).

33. Nikishenko Ju.I. Ornamentacija tkanyn jak dzherelo istoryko-kuljturnykh doslidzhenj // Naukovi zapysky NaUKMA. 2008. T. 75: Teorija ta istorija kuljturnykh. S. 51-59. (in Ukrainian).

34. Nikolajeva T.O. Osoblyvosti narodnogho vbrannja ta vyshyvky ukrajin'sjkogho naselennja Prykarpattja // Narodna tvorchistj ta etnografija. 1988. № 3. S. 67-73. (in Ukrainian).

35. Pylyp R.I. Khudozhnjo-funkcionaljni osoblyvosti odjaghovoji vyshyvky maramorosjkykh dolynjan KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. // Visnyk Kharkiv'sjkogho derzhavnoji akademiji dyzajnu i mystectva. Kharkiv: KhDADM, 2008. № 15. S. 94-114. (in Ukrainian).

36. Pylyp R.I. Khudozhnja vyshyvka ukrajin'civ Zakarpattja KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. (typologhija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokal'nymy osoblyvostjamy): avtorf. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. mystectvoznavstva: spec. 17.00.06. «Dekoratyvne i prykladne mystectvo» / R.I. Pylyp. Ljviv, 2011. 16 s. (in Ukrainian).

37. Rybakov B.A. Remeslo drevnej Rusy. M.: Yzd-vo Akademija Nauk SSSR, 1948. 321 s. (in Russian).

38. Samusj N.P. Vesilnyj obrjad u Khust'sjkomu rajoni (na prykladi vesillja, zapysanogho v 1966 r. v s. Nyzhnje Selyshhe) // Zakarpatsjkomu muzeju narodnoji arkhitektury ta pobutu – 35 rokov: zbirnyk naukovykh pracj. Uzhghorod: Ghosprozrakhunkovyj redakcijnno-vydavnychyj viddil upravlinnja u spravakh presy ta informaciji, 2005. Vyp. I. S. 23-41. (in Ukrainian).

39. Symonenko Y.F. Vyit naselennja Zakarpatskoj oblasti (Po materialam ekspedycy 1945-1947 ghgh.) // Sovets'kaja etnografija. 1948. № 1. S. 63-89. (in Russian).

40. Tyvodar M.P. Etnografija Zakarpattja : Istoryko-etnografichnyj narys. Uzhghorod : Ghrazhda, 2011. 416 s.: il. (in Ukrainian).

41. Chopyk-Mykunda I. Istorija i kuljtura sela Tereblja. Mukachevo: Karpatsjka vezha, 2008. 199 s. (in Ukrainian).

SUMMARY
WOMEN SHIRTS OF THE TEREBLERITSKYS DOLINJAS THE END OF THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

V. Kotsan (Uzhhorod)

In the article on the basis of stock collections of the Local history museum at the library of the village of Terebly Tyachiv district, Transcarpathian regional museum named after. T. Legotsky, the Transcarpathian museum of folk architecture and life, the Museum of ethnography and crafts of the Institute of ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv), as well as available literature, a comprehensive analysis of the cut and embroidery of traditional women's shirts of the Terebleritskys dolinjans of the late XIX - first half of the XX century was carried out. This locally-territorial center of ethnographic group of the Transcarpathian dolinjans covers separate villages of Khust, Tyachiv and Mizhhirsky districts. The author describes in detail the fabrication process of the cloth at home. The main raw material for this served linen, hemp and woolen yarn. The shirt, as the most ancient kind of knitted garment, is one of the most important elements in the allocation of local types of folk costumes with their particular details. It indicates age, gender, marital status, occupation of its owner. The placement of embroidery on shirts, ornamental motifs, and their composition are closely linked to the overall trim and shirt decoration. The article describes in detail the process of cutting women's shirts in the studied region: the status of shirts, sleeves, upper chest («pazucha») on the forefront, decorative sutures and bends. Embroidery was decorated with a narrow collar, «axils», sleeves, cuffs. Under the ornamental composition of embroidery on the sleeves the author of the article identified the following types of shirts: «romovanka», «zaspulnitsa», «kositsi», «rukavy». His features were the coloring of the embroidery of women's shirts of various cells of the Terebleritsky dolinjans. To the ethno-identifying signs of cutting women's shirts of the Terebleritskys dolinjans, include the part («pazuchu»), the side poles («skosy») and the transverse flutter («gatyashi») in the lower part of the shirts and sleeves. Embroidery «dovgan» in Terebleritskys dolinjans in the XIX century was characterized by the widespread advantage of geometric ornamental motifs, almost continuous embroidery of sleeves, gradual transition from single-color to two-color, and from it - to polychrome embroidery.

Keywords: women's shirt, cut, hairpin, sleeve, cuffs, collar, embroidery, ornamental composition, color.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Рис. 1. Крій традиційної жіночої сорочки тереблеріцьких долинян. Рисунок Р.І. Пилипа.

Рис. 2. Дівчина у традиційному народному вбранні тереблеріцьких долинян. Реконструкція. 2015 р. Фото з архіву автора.

Рис. 3. Дівчата у традиційному народному вбранні. Терблеріцька долина. Фото С.К. Маковського.

Рис. 4. Вишивка на рукавах жіночої сорочки – «заспуľниця». Село Данилово Хустського району. Фото з архіву автора.

Рис. 5. Фрагмент вишивки на рукаві жіночої сорочки – «косоці». Село Стеблівка Хустського району. Фото з архіву автора.

Рис. 6. Вишивка на рукавах жіночої сорочки – «рукави». Село Синевир Міжгірського району. Фото з архіву автора.